

РЭЛІГІЙНАЯ ЛЕКСІКА СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ПАВОДЛЕ ПАХОДЖАННЯ

Чарнякевіч Марына Канстанцінаўна,

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка
(г. Мінск, Беларусь)

Артыкул прысвечаны праблеме этымалогіі рэлігійнай лексікі сучаснай беларускай мовы. На прыкладзе сакральных намінацый славянскага паходжання аўтар аналізуе хрысціянскую рэлігійную тэрміналогію. Вылучаны агульнаўсходнеславянскія, польскія, а таксама беларускія рэлігійныя намінацыі. Асабліва ўвага надаецца шляхам уваходжання акцэнтаваных лексічных адзінак у беларускую мову.

Поліканфесійны характар беларускага грамадства абумоўлівае раўнапраўнае існаванне такіх веравызнанняў, як праваслаўе і каталіцтва. У кожнай з канфесій існуе распрацаваная і агульнапрынятая тэрміналогія, якая выкарыстоўваецца для штодзённых службаў, перакладаў кніг Бібліі, богаслужэбных тэкстаў на беларускую мову, выдання канфесійных газет, часопісаў, календароў і пад. Уплыў экстралінгвістычных фактараў спрыяў засваенню старабеларускай мовай вялікай колькасці запазычаных канфесіяналізмаў. У фанетычна, марфалагічна і сінтаксічна адаптаваным выглядзе гэтыя лексічныя адзінкі працягваюць ужывацца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Пры вызначэнні этымалогіі кампанентаў лексіка-семантычных груп (ЛСГ) рэлігійнай лексікі мы выдзяляем 2 падгрупы рэлігійных намінацый: спецыяльныя найменні славянскага і неславянскага паходжання. Фактычны матэрыял даследавання складае 4000 лексічных адзінак.

У межах артыкула будзе разгледжана падгрупа, якая ўключае сакральныя намінацыі славянскага паходжання (75,5% спецыяльных найменняў). Да іх адносяцца лексемы, агульныя для ўсіх усходнеславянскіх моў, беларускія канфесіяналізмы і тэрміны-паланізмы. Сюды ўваходзіць хрысціянская тэрміналогія праваслаўнай і каталіцкай сферы.

Рэлігійная тэрміналогія захавала пэўны пласт агульнаўсходнеславянскай лексікі, якая з пэўнымі фанетычнымі зменамі ўвайшла ў беларускую, рускую і ўкраінскую мовы. Такія спецыяльныя найменні, як *абіцель*, *бажніца*, *вера*, *гавець*, *галава*, *дыякан*, *закамара*, *званіца*, *какошнік*, *пакаяцца*, *паперць*, *пост*, *прастол*, *прыдзел*, *рызніца*, *святасць*, *свяцілішча*, *храм*, *чын* і інш. выкарыстоўваюцца ў кожнай з названых моў [1; 2; 3].

Адзначым канфесіяналізмы, запазычаныя з царкоўнаславянскай мовы непасрэдна або з грэчаскай праз пасрэдніцтва царкоўнаславянскай. Такія рэлігійныя намінацыі складаюць 6,4% ад усёй рэлігійнай лексікі. Як падкрэслівае А.І. Жураўскі, пласт лексічных запазычанняў з царкоўнаславянскай у беларускай мове зусім нязначны [4,

с. 137]. Безумоўны ўплыў царкоўнаславянскай мовы на лексіку, якой карыстаюцца сёння прадстаўнікі праваслаўнага веравызнання. Да царкоўнаславянскага адносяцца спецыяльныя найменні *акармленне, блажэнны, велічанне, лік, мучанік, падзвіжнік, распяцце, юродзівы* і інш.

Значная колькасць рэлігійных тэрмінаў прыйшла ў беларускую мову з грэчаскай праз царкоўнаславянскую, што тлумачыцца шырокім распаўсюджаннем рэлігійнай літаратуры, якая перакладалася з грэчаскай мовы на царкоўнаславянскую: *акафіст, актоіх, анафема, геена, дагмат (догмат), дыскас, епітым'я (епіцімія), ігумен, ідал, ікона, іпастась, кандак, клір, лаўра, літургія, мітраполія, панаягія, паніхіда, раса, Эклезіяст* і інш. Вялікая заслуга царкоўнаславянскай мовы ў адносінах да беларускай праяўляецца ў адлюстраванні рэлігійнай паняццёвай сферы [5, с. 26].

Да беларускіх рэлігійных намінацый (38,6%) адносяцца лексемы, якія былі ўтвораны для наймення рэлігійных паняццяў з улікам пурыстычных тэндэнцый або ўжо існавалі ў мове і сталі служыць для называння з'яў сакральнай сферы: *абедніца, абажанне, адшчэпніцтва, багоўня, дастойнапакутнік, прысенак, Сёмуха, скарбніца, скарбона, спавядальня, сяродкрыжжа, францысканка, чужанне, чужавернік, шасціны, шадрэц, янсенісці* і інш.

Перыяд станаўлення беларускай літаратурнай мовы (пач. ХХ ст.) характарызуецца актыўнай словатворчай практыкай, у выніку чаго ўзнікла значная колькасць наватвораў. Многія са створаных у той час неалагізмаў так і не атрымалі шырокага ўжывання ў рэлігійным і свецкім жыцці беларусаў па прычыне сваёй штучнасці і незразумеласці (*багоміць* – боготворить [РКС], *папаваць* – быць свяценыкам [БРС-1926], *прозвесьць* – благовѣст [РКС] і інш.).

Адзначым, што беларускія адпаведнікі запазычаных канфесіяналізмаў працягваюць ўзнікаць у працэсе перакладу тэкстаў Святога Пісання, богаслужэбных і катэхізатарскіх кніг. З'яўленне новых кампанентаў ЛСГ рэлігійнай лексікі сведчыць пра адкрытасць як лексічнай сістэмы беларускай мовы ўвогуле, так і даследаваных семантычных груп.

Наяўнасць рэлігійных намінацый, якія паходзяць з польскай мовы (9,5% спецыяльных найменняў), тлумачыцца распаўсюджанасцю на беларускіх землях каталіцтва. Вылучым некалькі схем, што адлюстроўваюць шлях уваходжання лексічнай адзінкі ў беларускую мову з польскай або пры яе пасрэдніцтве: беларуская – польская (*кадзіла* ← *kadzidło*, *казальніца* ← *kazalnica*, *ксьондз* ← *ksiądz*, *модлы* ← *modły* і інш.);

беларуская – лацінская (праз польскую) (*аплата* ← *oplatek* ← *obiatum*; *арнат* ← *ornat* ← *ornatus*; *камунія* ← *komunia* ← *communio* і інш.); беларуская – лацінская (праз польскую і нямецкую) (*настап* ← *paster* ← *Pastor* ← *pastor*, *фэст* ← *fest* ← *Fest* ← *festum* і інш.); беларуская – грэчаская (праз польскую) (*анёл* ← *anioł* ← *ἄγγελος* і інш.); беларуская – нямецкая (праз польскую) (*брама* ← *brama* ← *Brame*; *жагнаць* ← *zegnać* ← *sergen* і інш.). Спецыяльныя найменні польскага паходжання выкарыстоўваюцца пераважна ў каталіцкай сферы, характарызуецца канфесійнай маркіраванасцю.

Паводле свайго складу зафіксаваная рэлігійная лексіка з'яўляецца неаднароднай. Як справядліва сцвярджае і.У. Будзько, царкоўнаславянскія і старажытнарускія лексемы, а таксама грэцызмы і канфесіяналізмы яўрэйскага паходжання складаюць больш старажытны пласт рэлігійнай лексікі беларускай мовы ў параўнанні з лацінізмамі, германізмамі і паланізмамі [6, с. 5].

Аналіз сабранага фактычнага матэрыялу сведчыць, што запазычаныя з вышэйназваных моў складаюць значную частку ўсіх наяўных семантычных груп рэлігійнай лексікі (“Назвы асоб у адносінах да рэлігіі”, “Назвы канфесій, плыняў і вучэнняў,

паняццяў” і інш.). У выніку фанетычнай, марфалагічнай і сінтаксічнай адаптацыі акцэптаных канфесіяналізмаў яны сталі здабыткам беларускай мовы, што дало магчымасць стварэння на іх аснове новых рэлігійных намінацый.

Літаратура

1. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978–2010. – Т. 1–13.
2. Етымалагічны слоўнік украінскай мовы: в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознаўства ім. О. О. Потебні; редкол. О. С. Мельничук (голавний ред.) [та ін.]. – К.: Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
3. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т.: пер. с нем. = Russisches etymologisches Wörterbuch / Перевод и дополнения О.Н. Трубачёва. – 4-е изд., стереотип. – М.: Астрель – АСТ, 2004. – Т. 1–4.
4. Жураўскі, А.І. Запазычаная лексіка ў старабеларускай мове / А.І. Жураўскі // Гістарычная лексікалогія беларускай мовы / рэд. А.Я. Баханькоў, А.І. Жураўскі, М.Р. Суднік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – С. 81-160.
5. Будзько, І.У. Рэлігійны слоўнік старабеларускай мовы / І.У. Будзько. – Баранавічы: Баранав. узбуйн. друк., 2003. – 260 с.
6. Будзько, І.У. Рэлігійная лексіка старабеларускай мовы : аўтарэф. дыс.... канд. філал. навук: 10.02.01 / І.У. Будзько; НАНБ, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа. – Мінск, 1999. – 20 с.

Умоўныя абазначэнні

1. БРС-1926 – Байкоў, М. Некрашэвіч, С. Беларуска-расійскі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. – Менск: Дзярж. выд-ва Беларусі, 1926. – 360 с.
2. РКС – Ластоўскі, В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік / В. Ластоўскі. – Коўна: Друкарня А. Бака, 1924. – 832 с.